

Misschien heeft Mack gelijk wanneer hij stelt dat Agricola's ideeën ook voor het hedendaagse onderwijs nog nuttig kunnen zijn. Maar in elk geval heeft hij met zijn boek een belangrijke bijdrage geleverd tot onze kennis van het zestiende-eeuwse onderwijs. Daar doet het feit dat hij hier en daar misschien wel iets te veel specialistische kennis van zijn lezers verwacht, niets aan af.

Het boek is compact, soms zelfs enigszins pointillistisch geschreven. De analyses gaan zo diep, dat het voor de lezer soms moeilijk is de algemene lijn vast te houden. Een wat bredere uitleg hier en daar zou voor hen die niet logisch geschoold zijn, niet misstaan hebben. Maar wie de moeite neemt om, geholpen door de samenvattingen die de auteur zo nu en dan inbouwt, zich de inhoud eigen te maken, wordt alleszins beloond. Gegeven de plaats die de argumentele *rhetonca* in het humanistische onderwijs inneemt, zou dat eigenlijk iedereen moeten zijn die zich op professioneel niveau met zestiende- en zeventiende-eeuwse teksten bezig houdt.

Marijke Spies

NIEUWE GESCHIEDENIS

C. Lis, H. Soly, ed., *Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800* (Brussel: VUBpress, 1994, 327 blz., ISBN 90 5487 089 3).

Vrijwel tegelijkertijd verschenen in België en Nederland verzamelingen opstellen over de ambachtsgilden. Beide markeren hun plaats in de historiografie met dezelfde aanvangszin: 'De ambachten/gilden zijn terug van weggeweest'. De vijf Nederlandse artikelen, die verschenen in het *NEHA-Jaarboek 1994*, beslaan bij elkaar echter nauwelijks een derde van het aantal bladzijden van de hier te bespreken Belgische bundel. Ook inhoudelijk hebben de Belgen ditmaal met glans de collegiale competitie gewonnen. De zeven artikelen die in *Werken volgens de regels* verzameld zijn, zijn gebaseerd op grondige bewerking van de archieven en een brede belezendheid in de internationale literatuur. Ze snijden originele thema's aan en bieden zo een staalkaart van de rijkdom van het onderwerp.

Na een korte inleiding, waarin het Vlaamse onderzoek gesitueerd wordt in de historiografische herrijzenis van de ambachtsgilden, openen Catharina Lis en Hugo Soly zelfde rij met een artikel over collectieve acties van hoedenmakersgezellen. In die bedrijfstak trad in de zeventiende en achttiende eeuw een schaalvergroting op, die ook de factor arbeid niet onberoerd liet. Gezellen organiseerden zich lokaal en — nogal bijzonder in de Nederlanden — ook interstedelijk en slaagden er in, dankzij de verregaande arbeidsdeling in het productieproces en de tegenstellingen tussen hun werkgevers, zich te verweren tegen pogingen om hun arbeidsvoorwaarden structureel aan te tasten.

Johan Dambruyn levert een bijdrage over de Gentse bouwvakambachten, waaruit vooral het contrast tussen de ruwbouwsector en de afwerkingsbedrijven sterk naar voren treedt. In de ruwbouw (metselaars, dakdekkers, timmerlieden) overheersten relatieve grootschaligheid en loonarbeid, in de afwerking (loodgieters, glazenmakers, etc.) daarentegen specialisatie en ambachtelijke bedrijfsvoering. Het derde artikel in het gedeelte over de sociaal-economische aspecten, van Kristof van Quaethem, handelt over de sociale mobiliteit onder schoenmakers te Brugge. Hij toont eens te meer aan dat, in tegenstelling tot de reputatie, het meesterschap openstond voor gevestigde meesterskinderen en voor buitenstaanders.

De juridische en politieke cultuur van het gildewezen wordt besproken door achtereenvolgens

Harald Deceulaer ('Conflicten en conflictregulering in de Antwerpse ambachtswereld') en Karin van Honacker ('De politieke cultuur van de Brusselse ambachten in de achttiende eeuw'). Deceulaer heeft een groot fonds van rechtspraak inzake gildewesties bewerkt, waaruit hij kan concluderen dat het cliché van de zich in futiele processen uitputtende achttiende-eeuwse ambachten onjuist is: de Antwerpse gilden procedeerden in de zeventiende eeuw veel vaker dan in de achttiende. Van Honackers opstel is vooral opmerkelijk omdat zij daarin, in afwijking van de andere auteurs, tot een negatief oordeel komt over het gildesysteem. Uit het feit dat de wisselende lotgevallen van de Brusselse gilden geen enkele weerslag hadden op hun vertegenwoordiging in de plaatselijke politieke organen, waardoor sommige bedrijfstakken onevenredig sterk vertegenwoordigd waren in vergelijking met andere, concludeert Van Honacker dat het stelsel volledig verstard was en zichzelf had overleefd. Zij gaat daarbij echter voorbij aan het feit dat die verstarring zelf verklaring behoeft en wellicht begrepen zou kunnen worden uit de niet bij voorbaat numeriek opgevatte vertegenwoordigingsbeginselen van de achttiende-eeuwse politieke cultuur. Haar opstel bevat overigens belangwekkende kwantitatieve gegevens over de Brusselse gilden in 1738.

In een laatste sectie belichten Alfons K. L. Thijs en Mare Jacobs de culturele dimensies van de ambachten. Thijs demonstreert in een fraai betoog het belang van de religie voor verenigingen van gezellen in vooral Antwerpen en Brugge. In weerwil van hun reputatie van losbandigheid, en ter compensatie van hun lage aanzien, hechtten juist deze gezellen sterk aan de verering van patroonheiligen. Mare Jacobs tenslotte neemt ons mee naar achttiende-eeuws Nieuwpoort, voor een verkenning van de wisselende gestalten van het zelfbeeld van de corporatieve wereld. Met behulp van moderne inzichten over 'representatie' laat hij zien hoe, dankzij een fonds aan teksten, uiteenlopende vertogen over de gezagsverhoudingen in het corporatieve milieu geconstrueerd konden worden. Welke regels bij dit constructiewerk golden, blijft echter ietwat duister.

Werken volgens de regels wordt niet besloten door een samenvatting of andere verbindende tekst. Twee conclusies dringen zich echter op. In de eerste plaats blijken de gildenarchieven een rijk geschakeerd beeld van de economische, sociale, politieke en culturele dimensies van de stedelijke samenleving in de vroeg-modeme tijd te bieden. Daarbij moet wel aangetekend worden, dat de Belgische archieven op dit vlak rijker schijnen te zijn dan de Nederlandse. Een tweede conclusie kan luiden, dat de regels uit de titel zeker van belang waren, maar bepaald niet altijd naar de letter werden nageleefd. Dit boek toont op voorbeeldige wijze aan dat het onderzoek zich dient te richten op de praktijken van de gildewereld.

Ten slotte is het wellicht van belang om te signaleren dat vier van de zeven opstellen in het boek zich rechtvaardigen — en zich verontschuldigen voor de voorlopigheid der conclusies — met een beroep op de maagdelijkheid van het terrein dat zij betreden. Natuurlijk blijven er nog talrijke aspecten en desiderata over. Maar na *Werken volgens de regels* kan niemand zich meer veroorloven dit argument met dezelfde lichtvoetigheid te gebruiken. De ambachten zijn inderdaad terug!

Maarten Prak

A. J. Jelsma, O. Boersma, ed., *Acta van het consistorie van de Nederlandse gemeente te Londen 1569-1585* (Rijks geschiedkundige publicatién, kleine serie LXXVI; 's-Gravenhage: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1993, xxxvi + 869 blz., ISBN 90 5216 051 1).

Zoals bekend, is de Nederlandse vluchtelingenkerk te Londen, Austin Friars, vooral in de zestiende eeuw van grote betekenis geweest voor de ontwikkeling van de gereformeerde kerken in ons land. Gesticht in 1550 tijdens de regering van Edward VI, heeft zij gedurende een korte